25
(3538)
18. 12. 2020
Cena 0,40 €

НОВЕ ЖИТТЯ

DVOJTÝŽDENNÍK RUSÍNOV-UKRAJINCOV SR • ДВОТИЖНЕВИК РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ СР

Відбулось засідання Центральної ради СРУСР

Із доповіді про діяльність Центральної ради СРУСР, яку зачитав заступник голови Павло Богдан

В суботу, 12 грудня 2020 року, в Пряшеві із дотриманням строгих епідемічних правил і норм відбулось дев'яте засідання Центральної ради Союзу русинів-українців СР. Частина членів Центральної ради Союзу була присутня у великому залі Словацько-українського культурного та інформаційного центру в Пряшеві, а дальші члени Центральної ради – з Кошиць, Бардієва та Свидника – були присутні на онлайн зв'язку і включались у роботу засідання через відеозв'язок.

На програмі засідання були актуальні завдання, головним чином, завершення звітно-виборних зборів первинних організацій Союзу, проведення регіональних конференцій, підготовка та реалізація VIII з'їзду Союзу, обговорення центральних акцій СРУСР на 2021 рік, таких як огляд з художнього читання жінок «Струни серця Ірини Невицької» і Фестиваль драми і художнього слова ім. О. Духновича в Пряшеві, Фестиваль фольклору русинів-українців Словаччини в Камйонці, Свято культури русинів-українців Словаччини у Свиднику, Фольклорне свято русинів-українців у Пихнях, Фестиваль «Пізнавай та зберігай традиції своїх предків» в Орябині, Фестиваль духовної пісні у Снині, огляд народних пісень «Маковицька струна» в Бардієві і Пряшеві та цикл програм «Не забудь свою колиску» в окремих селах регіону.

Центральна рада Союзу постановила закінчити проведення звітно-виборних зборів клубів та ПО СРУСР і регіональних конференцій СРУСР в інтенціях методичних вказівок, схвалених на 7-ому засіданні ЦР СРУСР 14.12.2019 р.

Центральна рада постановила провести VIII з'їзд СРУСР в одному з наступних термінів: 17.04.2021 р., 15.05.2021 р., 26.06.2021 р. Становлення остаточного терміну Центральна рада довірила Президії ЦР СРУСР, яка прийме рішення в залежності від актуальної епідеміологічної ситуації в Словацькій Республіці.

Так само Центральна рада постановила реалізувати центральні культурні акції 2021 року у встановлених термінах або в термінах, які дозволить пандемічна ситуація, і які схвалить Президія ЦР СРУСР.

В ході засідання відбувся акт відкриття виставки картин української художниці Єви Бісс (8.6.1920 – 22.7.2005) з фондів СНМ – Музею української культури у Свиднику з нагоди 100-річчя з дня її народження.

Увазі читачів пропонує вступне слово, яке виголосив на засіданні заступник голови Центральної ради СРУСР Павло Богдан.

-мі-

Наша діяльність від попереднього – 8-ого засідання Центральної ради Союзу русинів-українців Словацької Республіки була значно обмежена внаслідок пандемії коронавірусу COVID-19.

Як в першому півріччі цього року, так і в цьому періоді не могли регулярно, кожного місяця, проходити засідання Президії ЦР СРУСР, яка за Статутом СРУСР може приймати важливі рішення між засіданнями Центральної ради. Думаю, що не треба підкреслювати, що йшлося справді про важливі справи, які нам ніколи в історії нашої організації не доводилось рішати.

▲ *Під час засідання Центральної ради СРУСР. На фото: Павло Богдан і заступник голови ЦР СРУСР Віктор Бандурчин (вліво).*

Оскільки держава та епідеміологи прийняли важливі міри, які стосувалися організації колективних акцій, то і ми відмінили всі наші акції на центральному, регіональному та місцевому рівні. Але ми і надалі видавали нашу періодичну пресу та готували до друку неперіодичні видання.

Президія обговорювала підготовку і реалізацію всіх центральних акцій, які в цьому часі проходили, займалася економічною ситуацією СРУСР, в тому числі сплачуванням боргу, який нам залишився до реалізатора ремонту будинку Словацько-українського культурного та інформаційного центру в Пряшеві. Президія інтересувалася діяльністю окремих регіональних організацій Союзу, обговорювала можливості реалізації схвалених проєктів на видавання періодичної преси та культурні акції в цьому році.

▲ *З відкриття виставки картин в Пряшеві. Єва Бісс «Портрет Олександр Духнович», 1965, олія.*

Ми не здавалися думки про проведення хоч би декотрих з наших центральних акцій. І так 23 серпня ц. р. нам вдалося реалізувати 55 Фестиваль фольклору русинів-українців Словаччини в Камйонці. Хоч він проходив лише один день, а до того ще прийшов безперестанний дощ, так що вся програма проходила в Будинку культури, можемо констатувати, що інтерес і охота колективів та солістів представитись на цьому фестивалі нас приємно здивували. В цілому можна констатувати, що фестиваль був достойним і відповідав рівнем своєму напівкруглому ювілею.

Так само нам вдалося знайти щілину в пандемічній ситуації на реалізацію 66 Свята культури русинів-українців Словаччини у Свиднику. Цілком вдалим виявилося поєднання Свята з Днем народних традицій, що організує СНМ – Музей української культури, який доповнив дводенну програму Свята культурною програмою та змаганням у варінні перогів в неділю, 13 вересня. На цьому місці слід подякувати дирекції та працівникам музею за добру співпрацю протягом цілого Свята. Так, як у

(Продовження на 2 стор.)

З Різдвом Христовим і Новим роком!

Редакція газети «Нове життя» щиро вітає читачів газети з Новим роком та Різдвом Христовим!

Бажаємо Вам і Вашим родинам міцного здоров'я, злагоди і любові.

Христос Рождается! – Славімо Його!

Редакція

У Новоселиці відремонтували хижу діда-казкаря

У Новоселиці Снинського округу довгими роками знаходилась у занедбаному стані національна пам'ятка культури – хижа діда-казкаря «Večerníčkov domček». Радіо і телевізія Словаччини (RTVS – РТВС) закупила від села клаптик землі, і тепер хижа діда-казкаря стоїть відремонтована на новому місці.

Хижа була занедбана через неясні обставини власності на землю. Були замінені солом'яна стріха, вікна, двері, дерев'яна підлога.

Хижу у Новоселиці було збудовано у першій половині XX ст. Національною пам'яткою культури є від 1987 року.

Радує, що наш, оповитий казками, край став привабливим і для словаків. Телевізійний дід-казкар і його хижа «Večerníčkov domček» відомі цілим генераціям глядачів – як дітям, так і дорослим.

При цій нагоді не можемо оминути і той факт, що пониже Новоселиці знаходиться сусіднє село Збой. Тут весь свій вік прожив один з найславніших казкарів – Михайло Пустай. Його талант розкрив світові український етнограф, фольклорист, мовознавець Володимир Гнатюк (1871 – 1926). Мандруючи світами, він у Збої знайшов небаченої краси перлини – казки, легенди, приказки, народні оповіді, загадки.

Згодом про Михайла Пустая Володимир Гнатюк писав: *«Найліпшим оповідачем, якого я здибав в часі всіх трьох подорожий по Угорській Руси, є безперечно Михайло Пустай в Збую. Він оповідав мені цілих шість днів, від рана до вечера, а коли я шестого дня, примушений обставинами, мусів покинути Збуй і попрощатися з ним, він заявив мені, що потрафив би ще пару днів говорити… Очевидно, що се не мала шкода, що я не міг з його пропозиції користати».*

Від Михайла Пустая Володимир Гнатюк записав казки виняткової художньої вартості, такі як «Як вояк паном став», «Баронський син в Америці», «Гонихмарник і його віщий слуга», «Про сімох братів гайворонів і їх сестру» та ін.

-мі-

Фінансові пожертви

Редакція «Нового життя» вдячна за моральну і матеріальну підтримку читачів і прихильників газети.

На фонд газети «Нове життя» і діяльність СРУСР пожертвувала:

Ольга Грицак, Братислава – 20 €

Пожертви на газету, на діяльність Союзу русинів-українців СР та Словацько-українського культурного та інформаційного центру можна надсилати на такий рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK95 0200 0000 0000 0223 4572

Редакція.

До уваги читачів

Наступний номер газети (№1/2021) вийде 15.01.2021 р.

Редакція.

Відбулось засідання Центральної ради СРУСР

Із доповіді про діяльність Центральної ради СРУСР, яку зачитав заступник голови Павло Боґдан

(Закінчення з 1 стор.)

Камйонці, і тут нам бракували закордонні учасники, але в цілому і свидницьке можна вважати успішним. На обох акціях відчувалося побоювання людей з інфекції, що проявилося і на кількості глядачів.

Дальші центральні акції, плановані на друге півріччя, нам, на жаль, з відомих причин, не вдалося реалізувати. Ювілейні – 30-ті «Струни серця Ірини Невицької», перенесені з квітня на 17 жовтня, вже були повністю підготовлені, включно плакатів та розісланих запрошень, але різке погіршення епідеміологічної ситуації нас змусило відмінити і цей термін.

Через тиждень, 25 жовтня, мав відбутися теж ювілейний 30-ий Фестиваль духовної пісні в Снині. Про його підготовку ми досить детально говорили на засіданні Президії 25 серпня. На жаль, і до його реалізації не дійшло.

Підготовка і реалізація конкурсного огляду співаків народних пісень «Маковицька струна» триває майже цілий рік. Регіональні конкурси, які кожного року проходять у весняних місяцях, ми перенесли на осінь, але з них ми встигли провести лише один, а саме у Пряшеві. Тут прохання до голів РР СРУСР, щоб знову попробувати контактувати тих співаків, які зголосилися до регіональних конкурсів, щоб підготували відеозаписи своїх пісень. Оскільки реалізація цьогорічних проєктів є можлива до кінця березня наступного року, ми б хотіли провести центральний огляд хоч би в якомусь обмеженому форматі.

Це стосується і «Струн серця» та програми «Не забудь свою колиску». На жаль, ситуація показує, що навряд чи до того часу нам вдасться провести 59 Фестиваль драми і художнього слова О. Духновича та 30 Фестиваль духовної пісні.

Ця ситуація нам комплікує і підготовку проєктів на 2021 рік, здача яких є 5 січня 2021 р. В календарі центральних акцій, який сьогодні будемо обговорювати, наведені більш-менш традиційні терміни. Річник акції в декотрих випадках є подвійний, а це тоді, коли є ще надія на проведення цьогорічного річника. Якщо це не вдасться, то річник акції у 2021 р. буде такий, який мав бути цього року.

Фонд опублікував другий конкурс на 2021 рік

Фонд підтримки культури національних меншин (ФПКНМ) вже опублікував другий конкурс заявок на отримання субсидії або стипендій на 2021 рік для дванадцяти національних меншин. Кінцевий термін подання заявок – 5 січня 2021 року.

Заклик охоплює всі програми та підпрограми для болгарської, хорватської, чеської, моравської, німецької, польської, русинської, російської, сербської, української та єврейської національних меншин.

Ромська національна меншина має можливість подавати заявки за підпрограмами культурної, освітньої та освітньої діяльності, науки, досліджень та непрофесійного мистецтва.

Дальший конкурс для угорської та ромської національних меншин був опублікований 14 грудня 2020 року.

Структура допоміжної діяльності на 2021 рік включає пріоритет, визначений Радою Фонду, і це акції, пов'язані з пропагуванням та інформуванням про перепис населення, зокрема акції, пов'язані з інформацією про права, пов'язані з належністю до національної меншини.

Перепис населення 2021 року в запитаннях і відповідях

Хто може бути помічником перепису населення і які його обов'язки?

Тільки фізична особа, яка є резидентом Словацької Республіки, їй більше 18 років, вона повністю компетентна виконувати юридичні дії, має добрий характер, має принаймні повну середню освіту, вільно володіє державною мовою, є надійною та професійно компетентною відповідно до закону, включаючи сферу захисту персональних даних при здійсненні діяльності помічника з перепису. Міський голова призначає одного або декількох помічників перепису для кожного контактного пункту та одного або декількох помічників перепису для одного або декількох закладів, розташованих у муніципалітеті, відповідно, для забезпечення безперервності та своєчасності даних перепису. Помічник з перепису має право, серед іншого, вимагати від населення надання даних згідно з переписним формулярем для перепису. Він також зобов'язаний зафіксувати, серед іншого, у формулярі для перепису всі дані, надані населенням, і надіслати їх, провести допоміжний перепис населення, надати необхідну підтримку та керівництво при заповненні переписного бланку та підтвердити себе під час діяльності за допомогою картки помічника перепису.

Що таке контактний пункт та контактне місце?

Контактний пункт – це постійне робоче місце Статистичного управління, створене в центрі самоврядного краю. Контактне місце – це місце в муніципалітеті, де житель може самостійно провести свій перепис або де він може скористатися послугою, що надає допомогу.

Як заповнюватимуться переписні формуляри?

Вперше мешканець підраховується виключно в електронному вигляді – самостійно вдома, у контактному місці чи за допомогою служби, що надає допомогу.

Джерело:
Úrad vlády Slovenskej republiky
Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny.

Русини-українці Словаччини у дзеркалі статистики (5)

Добра слава про руських козаків блискавично поширювалася. Замість опору руський народ часто вітав їх на вході села хлібом і сіллю, процесіями, церковними хоругвами та глаголом дзвонів. Про все це писали російські військові у своїх подорожніх нотатках.

Після придушення Кошутової революції австрійський уряд призначив А. Добрянського радником начальника ужгородського цивільного округу. Добитися автономії Закарпаття йому не вдалося, однак він зміг досягти значних успіхів у сфері культури.

Після усунення від влади А. Добрянського реалізатором його програми на ділянці культури та освіти став Олександр Духнович (1803 – 1865, народився в Тополі нинішнього Снинського округу) – найвидатніший представник русинів XIX ст. Він, як і А. Добрянський та інші слов'янські діячі Угорщини, орієнтувався на «Велику Росію», влада якої заперечувала право українців (малоросів) на самостійний національний розвиток, називаючи їх «південною гілкою російського народу». О. Духнович свої твори писав переважно російською літературною мовою (добре нею не володіючи), а до простого люду звертався переважно «народною» мовою, наближеною до місцевих закарпатських говірок («язичієм»). Він був засновником першої руської культурно-просвітної організації «Литературное заведеніе Пряшевское» (яка видала 12 книжок), редактором першого руського альманаху (Поздравленіе Русинов) і перших руських календарів (місяцесловів), автором першої руської театральної п'єси (Добродітель превышает богатство), руського букваря (Книжиця читальная для начинающих), першого руського методичного посібника для вчителів (Народная педагогія), першої етнографічної праці про русинів (О народах крайнянских) тощо. Неофіційним національним гімном закарпатських русинів стала його пісня «Я русин был, єсмь, и буду».

У ті революційні роки в Пряшівській греко-католицькій єпархії було засновано майже 300 церковних шкіл (учителями в них були переважно місцеві священники й дяки), у яких діти навчалися рідною мовою, отримували основи релігійної та світської освіти.

Через деякий час угорські політики, оговтавшись від поразки й отримавши рівноправність з Австрією в 1867 році (дуалізм), розпочали наступ проти неугорських народів на своїй території. Усі жителі Угорщини без уваги на їхню національність були проголошені «угорським народом», а угорська мова стала офіційною і для неугорських національностей, які в Угорщині становили більшість населення.

Першими жертвами мадяризації стали русини, що після смерті О. Духновича та вигнання із Закарпаття А. Добрянського не мали своїх лідерів. Усі досягнення русинів, отримані під час революції 1848 – 1849 років, були скасовані після 1867 року.

Руська духовна та світська інтелігенція, не маючи своїх лідерів, відносно швидко мадяризувалася, бо це був єдиний спосіб зберегти певне суспільне становище. У Пряшівській греко-католицькій єпархії існувала невелика група інтелігентів (головно з духовенства), яка противилася мадяризації. До неї належали Олександр Павлович, родом з Шариського Чорного (1819 – 1900), Анатолій Кралицький із Чабин (1835 – 1894), Юлій Ставровський-Попрадов, уродженець Сулина (1850 – 1899), Іван Поливка з Бережнички (1866 – 1930), Антал Годинка з Ладомирова (1864 – 1946), Еміл Кубек зі Штефурова (1857 – 1940) та ін. Їхня діяльність, однак, жорстоко переслідувалась угорськими органами влади.

Греко-католицькому єпископству і в тих несприятливих умовах пощастило заснувати або відновити у Пряшеві три греко-католицькі середні школи – богословську (1880), учительську (1895) семінарії та горожанську середню школу (1910), проте мовою навчання в них повинна була бути угорська. Руська мова була обов'язковою, але тільки для того, щоб студенти розуміли релігійні книги та церковний обряд. Мало того, остання не була «кодифікованою», отож, який її варіант обере учитель для навчання, залежало від нього самого. Більшість випускників тих шкіл були віддані Святостефанській короні, і, повернувшись у села, сприяли мадяризації.

У другій половині XIX – на початку XX ст. посилився не тільки національний, а й соціально-економічний утиск русинів, які зі своїх скромних прибутків мусили сплачувати відносно високі податки державі та церкві (грошима й натурою). Це спричинило масову міграцію жителів до Америки. Не було жодного руського села, з якого хоча б декілька десятків осіб не працювали за океаном. У багатьох селах навіть не було такої родини, з якої б хтось не поїхав шукати роботи в США. Щоправда, руські емігранти були зареєстровані відомствами та дорожніми компаніями як «угри» (угорці), отож важко визначити їх точну кількість. Згідно з даними, які надає Ладіслав Тайтак, з кінця 70-х років XIX ст. до 1914 року з Угорщини до США виїхало працювати близько 150 000 русинів. Багато з них виїжджали навіть декілька разів туди й назад.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. декілька сотень руських родин зі Східної Словаччини, насамперед з Бардіївського округу, емігрувало «за Дунай» – до Сремської області на території сучасної Сербії. Там вони асимілювалися з місцевим сербським населенням, але й дотепер зберегли руську національну самосвідомість. Вони відзначилися як успішні підприємці, ремісники, лікарі, педагоги, політики тощо. Нині вони зосереджені переважно в м. Сремська Митровиця та його околицях і виказують велике бажання встановити контакти з батьківщиною.

Жителі Верхнього та Нижнього Орлика, Біловежі та інших населених пунктів Маковицької домінії тоді ж заселили с. Переґул Маре в Румунії (на румунсько-угорському пограниччі), недалеко від містечка Надьлак. Вони й до сьогодні зберегли руський маковицький говір.

Майже сто мешканців з руських дротарських сімей Камйонки та Орябини з округу Стара Любовня в середині XIX ст. емігрувало до с. Скеюш, що в Темешварській жупі в Румунії. Там вони майже сто років берегли рідну мову, звичаї і традиції. Їхні нащадки після Другої світової війни повернулися до Чехословаччини. Усі вони осіли в м. Хомутов та с. Троскотовіце на Зноємську, де й дотепер зберігають свою етнічну самосвідомість. Руський фольклорний ансамбль «Скеюшан» з Хомутова, який презентує традиції своїх предків, став лауреатом міжнародного фольклорного фестивалю «Стражниця» й належить до найуспішніших фольклорних колективів у Чеській Республіці.

Кількість руських середніх шкіл у Пряшівській єпархії на початку XX ст., унаслідок угорської асимілятивної політики, зменшилася з 247 в 1874 році до 23 у 1906-му (68 шкіл були двомовними – угорсько-руськими). До 1912 року всі двомовні школи були мадяризовані, а з 23 руських шкіл національний характер до певної міри зберегло лише дев'ять.

Мадяризацію руських освітніх закладів пришвидшили шкільні закони графа Альберта Аппон'ї 1907 року, згідно з якими вчителі були змушені присягатися, що будуть виховувати в учнів почуття належності до угорської нації, вчити їх по-угорськи і всю документацію вести угорською. Тих, хто цього не дотримувався, звільняли з посади або відправляли на «перевиховання» в угорське оточення.

Поступово і в церковних книгах кирилицю було замінено латиницею з угорською транскрипцією. У Пряшеві виходив єдиний «руський» часопис «Nasze Otecsesztvo», друкований угорською абеткою та за угорським правописом, звичайно ж, проугорської орієнтації. Офіційно русинів записували як угорців греко-католицького обряду. Великим пропагандистом мадяризації русинів на початку XX ст. був пряшівський греко-католицький єпископ Іштван Новак (1879 – 1932) з Ублі, який, окрім іншого, замінив традиційний юліанський календар на григоріанський, а після виникнення Чехословаччини 1918 року відмовився визнати нову державу; утік до Угорщини, де й помер у бідності та забутті.

На вітчизняному ґрунті до кінця Першої світової війни не було сили, яка б протидіяла мадяризації русинів. Винятком були селяни, які залишилися вірними традиціям предків і відкидали всі нововведення, у тому числі угорську мову. Прості сільські жителі, здебільшого неграмотні, наперекір сильній промадярській агітації, під час усіх офіційних переписів населення в 1880 – 1910 роках зараховували себе до руської національності та греко-католицького віросповідання.

В окремих випадках угорські комісари записували русинів як словаків (словенів). Парадоксально, що офіційна статистика доби найсильнішої мадяризації є досить точною та вірогідною. Однак виникали певні розбіжності, огріхи через свавілля комісарів, котрі під час одного перепису населення записували жителів одного й того самого населеного пункту як русинів, а через десять років – як словаків, а ще через десять – знову як русинів. На щастя, таких прикладів обмаль. Не маємо відомостей про випадки, щоб у статистичних документах з руських населених пунктів Східної Словаччини русини фігурували як угорці, навіть якщо їхнє національне самовизначення (особливо серед інтелігенції) було досить лабільне.

Микола МУШИНКА,
Олександр МУШИНКА.

Президент Карпатської України Авґустин Волошин: його трагічна доля

На офіційній сторінці одного русько-українського села Пряшівського краю можна прочитати і такі «відкриття»: «Na fare žila aj vnučka Alexandra Duchnoviča, menom Kačanovská, z tohto rodu pochádzal aj prvý prezident tzv. Rusínskej republiky VOLOŠIN. Rusínska republika trvala iba 3 dní a jej hlavným mestom bol Užhorod a aj to je dôvod o jej slabom historickom povedomí, respektíve nevedomí.» (?)

Не треба збиткуватись над людьми і їх страшною долею. Жертвою тоталітарного режиму став і президент Карпатської Україну Авґустин Волошин. Столицею Карпатської України був, зрозуміло, не Ужгород, а Хуст.

В цьому році минуло 75 років з дня смерті Героя України Августина Волошина. Вклонімся його пам'яті.

Ред.

Одного з перших діячів Карпатської України Августина Волошина арештувало в Празі контррозвідувальне управління «СМЕРШ» 15 травня 1945 року. Потім його відвезли в Москву і «поселили» в Лефортовську тюрму. Тут же 22 травня розпочалися допити, які вів слідчий майор Вайндорф, працівник відділу головного управління контррозвідки «СМЕРШу». Було проведено 8 допитів, які завершилися 20 червня. Крім того, у кримінальній справі є копії допитів інших діячів Карпатської України, які проливають світло на цю постать.

Почнемо з того, які біографічні дані навів А. Волошин про своє життя і діяльність. Народився він у 1874 році в селі Келечин, тепер Міжгірського району, в сім'ї греко-католицького священника. Вчився в Ужгородській гімназії, потім в Ужгородській духовній академії. Одружився з Іриною Петрик і поступив на фізико–математичний факультет вищої педагогічної школи в Будапешті. З 1900 року – викладач Ужгородської вчительської семінарії, а з 1917 р. – її директор.

У 1938-1939 роках став прем'єр-міністром уряду, а потім і президентом Карпатської України. Будучи в еміграції, також займався педагогічною діяльністю, завідував кафедрою педагогіки, став виконуючим обов'язки ректора Українського вільного університету.

Як бачимо, пройшов шлях від простого вчителя, журналіста і науковця до ректора університету і президента Карпатської України.

Які обвинувачення висувалися проти А. Волошина? По-перше, що він створив з числа нібито вороже настроєних до радянської влади жителів краю в період Чехословацької Республіки Християнсько-народну партію і був її керівником до 1938 року.

За протоколом допиту ця партія, мовляв, встановила зв'язки з німецькими фашистами (але з ким, не сказано) і нібито боролася за «відокремлення» Карпатської України від Чехословаччини і створення самостійної держави.

По-друге, перебуваючи в Празі після виїзду із Закарпаття напередодні повної його окупації, він проводив і тут антирадянську пропаганду. Але можна запитати: що конкретно «антирадянського» було у зізнаннях Волошина, які записані в перших протоколах допиту? Що він створив згадану партію і був її керівником, навіть депутатом чехословацького парламенту від неї – це правда. Хіба тут була антирадянська пропаганда? Вся ця діяльність відбувалася в рамках чехословацьких законів.

А партія УНО, яка була створена пізніше, в час існування автономного уряду, теж легально існувала в рамках Чехословацької федеративної держави і перестала існувати після окупації краю угорськими військами. Але про це в протоколах допиту нічого не говориться.

Ніде не зафіксовано й того, щоб Християнсько-народна партія проводила роботу за відокремлення Закарпаття від Чехословаччини.

Що стосується діяльності уряду Карпатської України (кінець 1938 – перша половина березня 1939 року), то тут його обвинувачували в українському буржуазному націоналізмі. При цьому вживалися всілякі ярлики на цю тему, і вони повністю приписувалися Авґустину Волошину історикам радянської доби. Він був і «запеклим ворогом трудящих», і «провідником ідеології фашизму та клерикалізму», і «авантюристом» і т.п. Авторами подібних ярликів були в першу чергу великодержавники-шовіністи, які суворо й жорстоко судили українців за їх потяг до своєї незалежності, за пропаганду своєї історії і культури, традицій і звичаїв її народу, збереження рідної мови.

Із матеріалів допиту видно, що ідея возз'єднання краю з Україною виникла не на голому ґрунті, а має своє глибоке коріння. Закарпатці ще у 1919 році усвідомили, що всі українські землі треба возз'єднати в одну незалежну соборну державу. І це було проголошено на Хустському з'їзді 21 січня 1919 року. Подальша доля краю була визначена 10 вересня 1919 року Сен-Жерменським договором, і він був приєднаний до новоствореної Чехословацької держави під назвою Підкарпатська Русь.

Та автономію Закарпаття одержало лише в жовтні 1938 року. Був створений автономний уряд на чолі з А. Бродієм, але через 2 тижні останнього за «антидержавну політику на користь Угорщини» празький уряд арештував і новим прем'єром став А. Волошин.

Що він міг зробити в галузі дипломатії і внутрішньої політики за такий короткий час? Як син своєї рідної землі, він захищає цілісність Закарпаття, але події в Європі і політика Німеччини не дали змоги це реалізувати. Наївно було думати, що хтось буде прислуховуватись до уряду Волошина. Віденський арбітраж відірвав від Закарпаття Ужгород, Мукачево, Берегово, а потім була окупована і вся Карпатська Україна. Він створив нову партію – УНО (Українське національне об'єднання) з представників християнсько-народної, соціал-демократичної, українського крила аграрної та інших партій. 12 лютого 1939 року вибори до сойму обрали 32 депутатів (послів), за яких було подано 92,8 відсотків голосів виборців.

Була створена організація народної оборони «Карпатська січ» (ОНОКС), проведено два з'їзди січовиків. 5 червня 1945 року А. Волошин розповів на допитах про перше (і останнє) засідання сойму Карпатської України, яке відбулося в гімнастичному залі Хустської гімназії 15 березня 1939 року.

Спочатку депутати прийняли присягу, затвердили закон № 1, а потім обрали президентом А. І. Волошина і за його підписом затвердили третій уряд Карпатської України на чолі з Ю. Реваєм. Міністрами стали Ю. Бращайко, М. Долинай, С. Клочурак, Ю. Перевузник, А. Штефан. Були затверджені також державні символи: герб (тризуб і над ним хрест), 2 державні гімни: «Ще не вмерла Україна» та «Боже великий і сильний, нам Україну храни». Депутати мали прийняти і конституцію та інші важливі документи, але цього зробити не вдалося.

Пізно ввечері 15 березня А. Волошин разом з більшістю міністрів виїхав через Тячів-Великий Бичків до Румунії. Звідти через Югославію до Праги. Карпатську Україну окупували угорські війська.

Як показують протоколи допитів, одним з найголовніших обвинувачень був меморандум уряду Карпатської України в екзилі, надісланий міністру закордонних справ Німеччини Ріббентропу. На допиті А. Волошин розповів, як виник задум цього документу. Перший варіант подав Ю. Ревай, за іншими даними – Ю. Перевузник. Колишні міністри працювали на квартирі А. Волошина.

Опрацювавши остаточний варіант меморандуму, вони переклали його на німецьку мову і надіслали поштою 30 листопада 1939 року в Берлін, другий – уряду Словаччини, третій залишився в канцелярії С. Клочурака. Підписали його А. Волошин, Ю. Ревай, С. Клочурак, Ю. Перевузник, А. Штефан.

У меморандумі глибоко аналізується ситуація на Карпатській Україні після її окупації Угорщиною, яка провела цю акцію «насильно, супроти волі всього населення», не визнаною юридично міжнародною спільнотою. До речі, тут зазначалося, що «кривава окупація», безтактна поведінка представників угорської влади в краї, жорстокі репресії, масові антиугорські демонстрації привели до зародження «руху серед українського населення за приєднання Карпатської України до Радянського Союзу, доказом цього служить постійне дезертирство з угорської армії солдатів української національності на територію, зайняту радянськими військами.»

В документі твердилося, що це могло призвести до військової інтервенції Радянського Союзу території «братнього народу Карпатської України». А якби воно так сталося, то під вплив Радянського Союзу «підпадають не тільки Угорщина, але й всі балканські держави». Така ситуація мала б негативні наслідки для Центральної та Південно-Східної Європи як в політичному, так і у стратегічному відношенні.

Виходом з цієї ситуації і, щоб не сталося приєднання Карпатської України до Радянського Союзу, говориться в документі, були б відокремлення її від Угорщини і з'єднання у федерацію із сусідньою Словаччиною шляхом плебісциту, населення яких протягом тисячоліття розділяли одну долю. Показуються тут значні переваги такого політичного і державного союзу.

Крім цього, з «ліквідаційної канцелярії уряду Карпатської України», яку очолював С. Клочурак, під час арешту було вилучено ще один документ – копію приписуваного А. Волошину анонімного меморандуму на ім'я канцлера Німеччини А. Гітлера, переданого 11 липня 1941 року через чиновника в м. Пардубіце Отто Ернста, який вважався близьким другом Гітлера.

Доля цього документа невідома, як й інших листів до канцлера Німеччини, про які тут говориться. Тепер із кримінальної справи С. Клочурака, Ю. Перевузника, М. Долиная відомо, що згадані міністри Карпатської України в екзилі негативно оцінювали згадуваний меморандум, а сам А. Волошин, як вони дізналися, нікому ніяких обіцянок не давав і перервав зв'язки з особою, яка нібито складала цей документ.

Про що в ньому йшлося? Коротко сказано, що А. Волошин надсилав Гітлеру листи від 27 травня і 15 жовтня 1940 року та 12 березня 1941 року. Потім викладається зміст написаного 11 липня 1941 року.

В останньому висунута ідея: «Німецький уряд чим скоріше зносить на Карпатській Україні угорський режим, оголосить її частиною України і буде сприяти поверненню законного уряду доктора Волошина. Там почалась би концентрація усіх українських елементів і перебіжчиків. Самостійність України могла б втілюватися у життя з Ужгорода».

Потім написано 10 конкретних пунктів, як би це реалізувалося на ділі. Як бачимо, документ датований тоді, коли уже йшла війна і, знаючи програму і плани фашистської Німеччини щодо Радянського Союзу, в тому числі і до української проблеми, все тут виглядає дуже наївним, щоб такі пропозиції були прийняті Гітлером.

Але збережені копії двох меморандумів все-таки свідчать про те, що уряд Карпатської України в еміграції проймався проблемами рідного краю, вірив у неможливе і розчарувався у «дипломатії подвійної моралі» з боку керівників третього рейху. Ці та інші невиявлені ще документи чекають глибокого вивчення та об'єктивної історичної оцінки. Тоді можна буде розставити всі акценти на багатьох нез'ясованих подіях.

Восьмий і останній допит відбувся 20 червня 1945 року. Що він показав, які «зізнання» дав тоді А. Волошин? Як записав слідчий, він визнав, що був настроєний проти СРСР, але вже з 1940 року від політики відійшов і антирадянською діяльністю не займався. Щодо УНО, то він пояснив, що це була націоналістична організація, її програма спрямовувалася на утворення Української незалежної держави. Він визнав також і те, що зустрічався з представниками націоналістичних кіл, що підписував меморандум до Ріббентропа й ін. А за це його «злочинна» діяльність підпадала під статті 58-4 і 58-1 карного кодексу України.

Але А. Волошина не встигли судити. Через важку хворобу 11 липня 1945 року слідство було припинено, а його переселили до лікарні Бутирської тюрми, де він помер. В довідці значиться: «Ув'язнений Волошин Августин Іванович, 1874 р. народження, який перебуває в лікарні з 11 липня 1945 р. з приводу декомпенсованого порока серця, запалення нирок, хронічного коліта, 19 липня 1945 р. в 15 годин 20 хвилин помер від паралічу серця».

Реабілітований Авґустин Волошин 12 вересня 1991 року.

О. Д. Довганич, «В тенетах «СМЕРШУ». Репресовані діячі Карпатської України», Ужгород, 2002 р.

На відбудову церкви в Празі вже зібрано мільйон чеських крон

У громадській колекції, оголошеній магістратом Праги для реставрації української дерев'яної церкви св. архістратига Михаїла з 17 століття, люди пожертвували мільйон крон з часу його проголошення на початку листопада. Збір буде тривати до 4 листопада 2021 року.

Дерев'яна церква згоріла 28 жовтня 2020 року.

На даний час у церкві відбувається так звана паспортизація всієї будівлі, робляться фотографії того, що залишилось від церкви, а також тривимірне сканування сучасного стану у співпраці з Національним інститутом пам'яток (NPÚ), який безкоштовно підготує його для міста.

Найближчим часом заплановано поставити спеціальну конструкцію для охорони решти частин церкви.

Дерев'яна церква бойківського типу з елементами сільського бароко була побудована в другій половині 17 ст. (за іншими даними в 1625 році) в селі Великі Лучки поблизу Мукачева на Закарпатті (Україна).

Церкву розібрали і перевезли в чотирьох спеціально збудованих для цього вагонах. Всі витрати взяли на себе Національний музей в Празі та Міністерство освіти ЧСР. Урочисте відкриття храму відбулося 10 вересня 1929 року

Церква протягом десятиліть була однією з найважливіших пам'яток Праги.

-мі-

Тим, кому буде передана церква після відновлення, неабияк занепокоєні представники української громади у Чехії. На думку Олекси Лівінського, після пригоди влада Праги має переглянути те, хто буде опікуватися храмом. Адже 2008 року храм передали у користування Православній церкві Чеських земель та Словаччини. А згодом – румунській православній церкві.

«Це рішення було очевидно однобоким. Можливо би українська громада або інша громада, хтось би взяв у користування. Я відтоді, коли її передали до православної церкви, навіть не хотів туди заходити. Знаєте, в багатьох православних церквах у Чехії відверто підтримують проросійську позицію. І українці більше ходять до греко-католицької церкви», – розповів Радіо Свобода представник української громади у Чехії Олекса Лівінський.

Релігійна правда, 12.12.2020 р.

Маловідомі сторінки нашого минулого

Загадка життя українського володаря Маковиці – Івана (Януша) Острозького

Стаття під такою назвою вже була опублікована в газеті «Нове життя» (№ 25 за 2016 рік). Марія Ґміттер (Бардіїв) переклала її на словацьку мову. Надрукована була в бардіївському тижневику «Bardejovské novosti» (№ 5, 21.9.2019 р., головний редактор мґр Мирон Кантуляк). В цьому ж номері газета помістила довідку про відтворення образу Івана Острозького у творчості будителя Олександра Павловича (19.9.1819 – 25.12.1900).

Увазі читачів пропонуємо новий варіант статті з поправками, уточненнями і поповненнями. Нагадаємо, що в 2021 році минає 420-річчя з часу завершення т. зв. волоської колонізації – доселення північно-східних областей Словаччини українською людністю з українських теренів та історичних українських земель у Польщі.

Ред.

▲ *Іван (Януш) Острозький.*

Об'єктивно довести руську (українську) присутність на теренах Словаччини вдавалось небагатьом історикам і краєзнавцям, бо в більшості документи загубились у сивизні віків, а відтворювати їх сліди ентузіастам в наш час вдається лише з великим трудом. І все ж певні досягнення у цій справі знаходимо в роботах українських, а також декотрих словацьких, чеських і польських істориків, які неупереджено вивчають присутність русинів-українців на наших теренах. На окрему увагу у цьому зв'язку привертає, наприклад, булла папи Боніфатія IX 1402 року (яка зберігається в Соборі св. Алжбети в Кошицях (Dóm svätej Alžbety), яка засвідчує присутність русинів на території Кошиць і на околицях міста.

Словацькі історики локалізують вежу Списького замку як можливе місце сховища галичанина Владислава Ярославича: «*...k tejto stavbe sa viaže aj prvá nepriama písomná zmienka o hrade z roku 1209, hoci niektorí z historikov dávajú uvedenú vežu do súvislosti dokonca so staršou správou o úteku haličského grófa Vladislava Jaroslaviča v roku 1190 z väzenia v akejsi bližšie neuvedenej veži v Uhorsku.*» (Miroslav Plaček, Martin Bóna, Encyklopédia slovenských hradov. Slovart. Bratislava 2007).

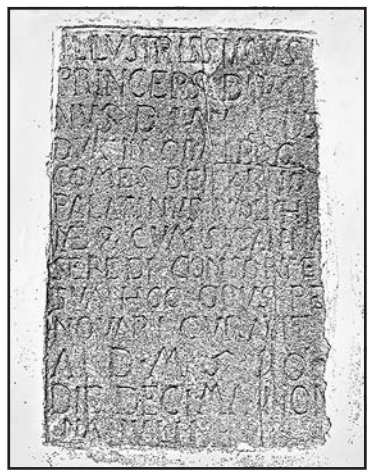

▲ *Латинський напис.*

Словацькі і не в останній черзі українські історики руську (українську) присутність на теренах Словаччини знаходили по всій Словаччині – від Східної до Західної, в тому числі в окремих поселеннях типу села Галич поблизу Лученця (мовознавець Павол Ондруш), на Горегронні, Муранській планині, Ораві, в тому числі у рідному селі Юра Яношика, про що Іван Волощук на веб-сторінці Тєрхової, між іншим, пише: «*Valasi, ktorí prichádzali na Slovensko, neboli Rumuni a nehovorili rumunským jazykom. Boli to Ukrajinci – Rusíni (Rutheni), ku ktorým sa pridávalo domáce východoslovenské obyvateľstvo a Poliaci zo severnej strany Karpát. Majiteľka Oravského panstva Katarína Zrínska, vdova po Františkovi Turzovi, píše o Valachoch na Orave «Rusíni aneb jiným jménem Valasi...»*

Русько-українська присутність дотикалася теренів Чехії – Моравської Волощини – Moravského Valašska. У документах фігурують як *Coloni Valachales* або *Valach seu Ruthéni* (волохи, тобто русини).

Австрійська імператорська комісія у справах королівських доходів 1570 року зазначає присутність русинів на теренах Словаччини. В документі вказується на присутність «руських схизматиків», руської православної людності від Мукачева до Тренчина, яка «сильно тримається своєї московської віри». Про них пише угорський історик, родом з Ладомирова теперішнього Снинського округу Антал Годинка (1864 – 1946) у своїй роботі *A Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára* (1911).

Дехто з істориків пробує витлумачити походження назви *Шариш* від первісно написаного *«Зарус»*, що значить *«За Рус»*, замок, що є за руською межею, границею. Етноніми *русин, руський* спочатку стосувалися Київської Русі (у словаків і чехів *Rusín, rusínsky).* Назви сіл у Східній Словаччині – *Руська Бистра, Руська Воля, Руська Воля над Попрадом, Руська Кайня, (Руський) Кручів, Руська Нова Весь, Руська Волова, Руський Грабовець, Руський Казимир, Руська Поруба, Руські Пекляни, Руський Потік, Руське* – збереглись до наших днів.

За правилами нашого словотворення, замість запозичення з словацького або чеського *rusínsky* правильніше вживати *руський.* (Для прикладу: *болгарин* дає у нас *болгарський,* не *болгаринський, русин – руський* (*руська церква, руська віра* і т.п.). У Словаччині українську людність веліли поділили на русинів і українців. Як же за такою логікою перекласти десятитомну «Історію Руси-України» Михайла Грушевського (*Dejiny Rusínie-Ukrajiny* чи, коли вже ділимо все і вся – то рівно *Dejiny Rusínie a Ukrajiny*?). Або ж «Історію Русів» кінця 18-го – початку 19-го століття (Dejiny Rusínov?). Або популярну українську народну пісню «Ой ти, козаче, з руського краю» (*Hej ty, kozák, z rusínskeho kraja?*).

Найбільш послідовно дотримуються правильного написання русини Земплина і Шариша, які 260 років тому знайшли нову домівку у Воєводині і на низинних придунайських землях не асимілювались, зберегли свою руську самосвідомість, а своє село і далі називають *Руським Керестуром,* як і в період переселення. Свою газету «*Руске слово»,* яка виходить у Новому Саді, вони і досі видають під її первісною назвою.

Зупинімося, однак, на околицях Бардієва, де і до сих пір простежується компактна присутність русинів-українців. Існує документально засвідчене у Галицько-Волинському літописі за Іпатським і Острозьким (Хлєбниковським) списками перебування в Бардієві галицького князя Данила (1241). У згаданих списках розповідається про те, як король Данило Галицький, рятуючись від татар, пішов в Угорщину і, намагаючись звідти повернутися до Холма, вирушив (зважаючи на свою нечисленну дружину) через Бардіїв на Польщу (ближче про це див. НЖ, № 10/2020). З Бардієвом, Маковицьким (Зборівським) замком українські історики пов'язують ім'я подільського князя Федора Корятовича, який володів Маковицею в 1393 – 1414 рр. і закладав тут приходи і православні церкви. Одна з грамот говорить про те, що власником Маковицького панства з 1280-го по 1320 рік був галицький князь Лев I. В 1321 році під Маковицьким замком загинув провідник повстанців Петро Петрович – земплинський і ужанський наджупан, що закликав селян-кріпаків до повстання проти угорського короля Карла Роберта за збереження «руської віри». Володимир Січинський, посилаючись на відомості шведського посла до гетьмана Богдана Хмельницького Велінґа, крім іншого, згадує відділ українських козаків на Білій Маковиці: *«Перейшовши через Токай, Вранів, Бистре і Бардіїв.., шведський посол в супроводі українських козаків зупинився у Зборівському замку в місяці лютому 1657 р., де «наші козаки вправляли у стрілянні»* (див.: М. Мушинка «Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини», Пряшів, 1995).

Ще одна цікава пам'ятка тих часів дійшла до наших днів. Йдеться про гарний трикутний ренесансний пам'ятник, який стоїть поблизу роздоріжжя до Бардіївських Купелів у напрямі села Довга Лука (Dlhá Lúka). Пам'ятник оповитий легендами. За переказами, він був побудований на місці, де раптово 3 березня 1566 р. о другій годині після обіду біля Довгої Луки помер власник Маковицького замку Ґашпар II Шереді від жалю, коли подивився на свій якраз проданий замок. В цій легенді, як пише український історик і архітектор Володимир Січинський, є явні неточності: замок Ракоцієві продав не Ґашпар Шереді, а Іван Острозький, який одержав його як придане (veno). З цього місця замок не видно. Ці неточності випливали з неправильного прочитання латиномовних написів на пам'ятнику, які розшифрував В. Січинський. З них ясно випливає, що пам'ятник справді побудовано на честь Ґашпара II Шереді. Дослідники припускають будівництво пам'ятника в рік смерті Ґашпара – 1566 року. Відновлено його 19 липня 1590 року. Пам'ятник протягом століть був реконструйований кілька разів, остання реконструкція була завершена в 2014 році. На пам'ятнику (каплиці) зображені Іван Острозький, який відновив цей пам'ятник, і його дружина Зузана Шереді, дочка Ґашпара II Шереді.

▲ *Пам'ятник Острозьких.*

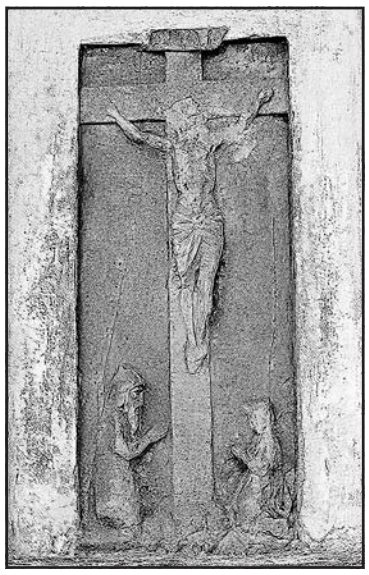

▲ *Розп'яття Ісуса Христа на пам'ятнику із зображеннями Івана Острозького та Зузани Шереді.*

Іван Острозький – останній представник великого українського князівського роду Острозьких. Про нього пишуть, що він перший, хто зрадив віру батьків і перейшов до католицизму (1579). Володарем Маковицького замку він був 19 років – від 1582-го до 1601 року. Доволі ґрунтовні відомості про нього збереглись в польських джерелах. В них він фігурує здебільшого як Януш чи Янош Острозький (бл. 1554 – 12. 9. 1620). Він був старшим сином князя Василя Костянтина Острозького (1526/1527 – 1608) – одного з найзаможніших і найвпливовіших магнатів Великого Князівства Литовського у Речі Посполитій, засновника *Острозької академії.*

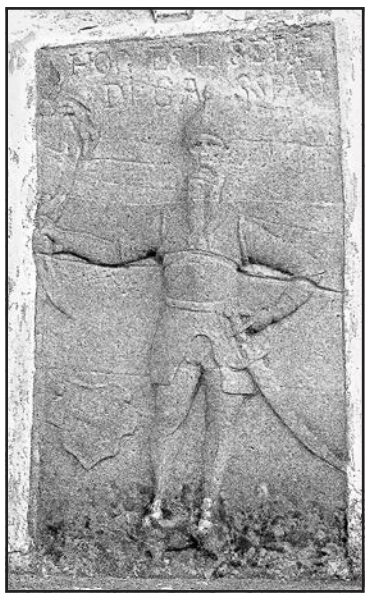

▲ *В напрямі на Маковицький замок розміщений барельєф Ґашпара Шереді.*

За Івана Острозького завершився процес доселення нашого краю русинами, головним чином з українських теренів. Часті спустошливі наїзди по-

(Продовження на 5 стор.)

▲ *Булла папи Боніфатія IX 1402 року засвідчує присутність русинів в Кошицях і за межами міста.*

Маловідомі сторінки нашого минулого

Загадка життя українського володаря Маковиці – Івана (Януша) Острозького

(Закінчення з 4 стор.)

ляків приносили згубні наслідки – руйнацію матеріальної і духовної культури беззахисних русинів, в тому числі їх церкви і часто руські поселення повністю обезлюднювались. Словацький історик Ян Бенько в монографії *Osídlenie severného Slovenska* (1985) наводить, що у період владарювання Івана Острозького на Маковиці виникли такі нові руські поселення: Белеївці, Бодружал, Вапеник, Велика Дрічна, Вишній Мирошів, Вишній Комарник, Вишня Ядлова, Гутка, Ґаврянець, Доброслава, Довгуня, Кечківці, Кожухівці, Кореївці, Крайня Порубка, Кружльова, Крайнє Чорне, Крайня Поляна, Крайня Бистра, Медведже, Мироля, Нижній Комарник, Нижня і Вишня Писана, Нижня і Вишня Полянка, Ондавка, Прикра, Пстрина, Раківчик, Реґетівка, Розтоки, Стебницька Гута, Фричка, Шарбів, Шеметківці, Юркова Воля та ін. Врешті, в 1601 році Іван Острозький продав Маковицьке панство Жигмондові Ракоцію за 80 000 угорських золотих.

Постать Івана Острозького привернула увагу і співця Маковиці, будителя Олександра Павловича: Янош у палаці мадярського графа Шередія гуляє і знайомиться з дочкою графа Зузаною і з нею одружується, а потім виконує її волю: прикликає єзуїтів, і ті латинізують села Маковиці, він сам живе вірою в єзуїтів, і з Івана виростає то мадярський Янош, то польський Януш.

Іван, повинуясь Сузані,
Презрів батьків своїх Церкви,
К волі ясновельможней пані
Мучив наших руських отців.
На Маковицю привів ляхів,
В Зборовці костел построїв,
В земельнеє привів поляків,
Руських людей тут огорчив.
Но в тисяч шістсот першім году
Продав Маковицькі холми,
Ліси, луки, поля й воду,
Його чорт взяв – тут живем ми.

Олександр Павлович подає історичний факт. Тепер там Зборів, колишній Зборовець – русько-українське село, як і інші навколишні села. Там знаходилися собори, тому його назвали Зборовом. Перед тим те село називалося Підграддя. А далі село – Земельне, чужинці назвали його Смильно. (Ближче про це можна прочитати в тритомнику Степана Папа «Історія Закарпаття», т. 3, стор. 527 – 529).

Пам'ятник, відбудований Іваном Острозьким на честь Ґашпара Шерегія, видніється здалеку. На ньому розміщений напис: *Hoc est Serédi Gasspar – Це Шереді Ґашпар.* З східного боку – зображення розп'яття Ісуса Христа, під яким на колінах – з одного боку чоловіча постать, з другого – жіноча – Івана Острозького і його жінки Зузани Шереді. На південно-західній частині пам'ятника розміщений такий латинський напис:

Illustrissimus princeps dominus D. Janussius dux in Ostrog comes de Tarno palatinus Wolyhinae & cum Susanna Seredi consorte sua hoc opus renovari curavit A. D. M. 590. Die decima nona iulii.

В українському перекладі:

Найясніший князь пан Д. Янусціус, воєвода Острозький, граф Тарнувський, палатин Волинський, зі своєю жінкою Зузаною Шереді відновив цей пам'ятник 19 липня 1590 року.

В словацькому перекладі:

Najjasnejšie knieža pán, pán Ján /Janusz/, vojvoda v Ostrohu, gróf z Tarnówa, volyňský palatín so svojou manželkou Zuzanou Šerédyovou dali toto dielo opraviť dňa 19. júla r/oku/ P/ána/ 1590). (Цитовано за виданням: *Monument revue.* Časopis Pamiatkového úradu SR na prezentáciu vedeckého poznávania kultúrneho dedičstva, roč. 4, č. 1/2015).

▲ *Так міг виглядати в минулому Маковицький замок.*

16-річна Зузана Шереді (1566 – 1596) стала жінкою Івана Острозького в 1582 році і померла на 30 році життя. Іван Острозький з дружиною мав дві дочки – Елеонору та Евфрузину, які згодом стали дружинами багатих українських воєвод. Рік після смерті Зузани Януш, в листопаді 1597 р., одружився з 15-річною Катериною Любомирською, з якою в нього не було дітей. Щоб не втратити великі володіння для нащадків, він одружується втретє, хоче мати чоловічого наслідника. У листопаді 1612 року обраницею 59-річного Івана Острозького стає 18-річна Теофіла Тарлувна, дочка хорунжого з Сянока (особа, що зберігала і носила прапор). На основі польських джерел українська дослідниця Ярослава Бондарчук встановила, що спочатку цю дівчину полюбив молодий вояк С. Конєцпольський, який перебував тоді на службі в Януша, і звернувся до князя допомогти йому одружитись з дівчиною. Але, коли Януш поїхав до її батьків, щоб посватати її, то сам закохався до неї і вирішив одружитись з нею, а своєму найманцю пообіцяв знайти іншу підхожу обраницю… Нарешті, в нього 23 квітня 1618 року народився довгоочікуваний нащадок – Януш – Володимир. Але батько тішився ним недовго. Через місяць син помирає, а з смертю сина помирає й остання надія Януша. В результаті величезні володіння князя переходять у власність його онука – малолітнього Владислава-Домініка, народженого від дочки Евфрузини з князем Олександром Заславським. Свої володіння Януш розділив на дві частини: «дідичну», що підлягала розподілу між членами родини, і «ординацьку» (від слова *ординація*), яка була нероздільною. Вона охопила меншу частину володінь князя – 24 міста та 592 села, в тому числі Острог, Дубно, Чорторию і дальші. Опис його майна, який був складений після його смерті, складав 80 міст, 2 700 сіл, 600 000 золотих, 400 000 талерів, 30 бочок ламаного срібла, 700 їздових коней, 4 000 звичайних коней. Йому належали значні території у Краківському, Сандомирському, Волинському, Київському воєводствах.

Януш Острозький помер 12 вересня 1620 року. 3 листопада 1620 р. його поховали в тарнувському (польське місто Тарнув) костелі біля його першої дружини Зузани Шереді, яку в близьких колах назвали Середзянкою (від неточного прочитання угорського прізвища Seredi). Із смертю Януша династія Острозьких припинила своє існування.

Коли в Речі Посполитій настала криза у справі обрання наслідника королівського трону, то кандидатами на престол було висунуто Василя Костянтина Острозького і його сина Івана (Януша). Папська курія мала значний вплив у справі обрання кандидатів на королівський престол. Папський нунцій Горацій Спаноцці давав перевагу найбагатшому і найвпливовішому пану в цілому королівстві – Василю Костянтину Острозькому, проте на заваді стало те, що він був русином (як в Речі Посполитій називали і досі поляки називають українців) і «з того можна судити, що не дуже будуть хотіти його поляки», – цитата з його послання. А що стосується Януша, за словами Спаноцці, «не можна сподіватися, щоб за життя батька Річ Посполита хотіла вибрати його за короля».

Звивистими дорогами людина прямує до свого щастя. Іван (Януш) Острозький вірно служив Речі Посполитій, з своїм військом брав участь у походах і звідти приносив заслуги, багатство і славу. Зрадив предківські корені, свій рід, віру, з Івана переінакшився на Януша. Став католиком (хоч підтримував православних), проте як русин довіру до себе в католицькому середовищі так і не досяг. У період його панування було завершено процес доселення русинами Маковиці, яка була за межами Речі Посполитої і входила до складу Угорщини.

Мирослав ІЛЮК.

Розпадається наша родина?

Що довго стоїть – застоїться. Так і мої журнали стояли багато років, бо не хотілось прощатися зі статтями, інформаціями, людьми, про яких там ішла мова. Переглядаючи майже тридцятирічні журнали «Дружно вперед», порівнювала в думках тодішній зміст журналу з теперішнім нашим існуванням і діяльністю Союзу русинів-українців СР.

Напевно, старші люди пам'ятають скоріше КСУТ (Культурний союз українських трудящих). Багато з них працювали в керівних органах тої організації, були членами різних комісій, брали участь у методичних навчаннях, семінарах, зустрічах і т. п. Організували і працювали з колективами НХС, були сільськими учителями, старостами сіл. Не була їм чужою українська мова, учасники бесід по радіо розмовляли своїм діалектом.

Кілька років після «ніжної» революції, що мала принести демократію, незалежне вирішування свого існування і світле майбутнє країни, життя нашої організації ще наповно пульсувало. Відбувались великі фестивалі, культурно-суспільні акції, зустрічі, відвідини партнерських інституцій за кордоном. Газета «Нове життя» і журнал «Дружно вперед» приносили інформації зі сіл і міст східнословацького регіону, зокрема з регіонів, де проживає наше руське населення (вживаю той термін, щоб було ясно, що не ділю наших людей на русинів і українців, бо ніколи я не відчувала нашу національну меншину двоякою).

Редактори їздили по селах, приносили репортажі з фабрик, сільськогосподарських артілей, розмови з різними посадовими особами але і з рядовими, простими людьми зі сіл. В багатьох селах працювали запалені фольклористи, збирачі місцевого фольклору, щоб його передати на сценах фестивалів і свят. Було тут видно роботу сільських учителів, добровільних аматорських керівників танцювальних, співацьких та драматичних колективів. На Фестиваль драми і художнього слова ім. О. Духновича приходило щороку 40 – 50 читців-декламаторів. В огляді народної пісні «Маковицька струна» брали участь коло 50 інтерпретаторів, з яких виросли сьогодні відомі у нас і за кордоном співаки. Щороку брало участь чимало фольклорних та співацьких колективів у фестивалі в Камйонці. Та найкращим було Свято культури русинів-українців у Свиднику, яке було барвистою картиною цілої народної культури нашої національної меншини. Заповнені зали, численна публіка на фестивалях (у Свиднику в 1993 році було 20 000 глядачів!!!).

Не було винятком, що в тих роках у Камйонці і зокрема у Свиднику брали участь найвищі державні діячі, президенти республіки, голови або заступники голови та депутати парламенту, голови Уряду СР, гостями були посли України в Словаччині та інші. Вони разом з колективами НХС, міськими і окружними представниками з великою пошаною брали участь в п'єтних актах біля пам'ятників на Дуклі, у Свиднику і в Камйонці, де вшанували пам'ять полеглих у Другій світовій війні.

Працював аматорський фольклорний колектив КСУТу, потім СРУСРу «Карпатянин», Український народний співацький хор «Карпати», який має до сьогодні багату хроніку своїх концертів, аматорський драматичний колектив в Кошицях «Думка», який часто дорівнював рівню УНТ – були кращими колективами на наших і закордонних сценах.

До сьогоднішніх днів проходить конкурсний огляд «Струни серця Ірини Невицької», які мали перед 30 роками свій розмах, щороку брало участь понад 20 жінок зі всіх регіонів.

В Снині проходить Фестиваль духовної пісні, в якому за 30 років брало участь майже 100 співацьких хорів та груп з п'ятьох країн Європи.

В тому часі зустрічались наші люди в Руському домі в клубі жінок, клубі учителів, організовувались поїздки, де зустрічались колишні колеги по професії, за інтересами. Є багата хроніка таких активностей.

Передплатники газети і журналу читали статті, відзивались, писали, інформували про життя свого села чи міста. Цікавими були статті про людей – тих, що зберігали народну культуру нашого народу, тих, які роздавали свої успіхи в світі, і тих, хто ті інформації шукав.

Зараз старші люди – пенсіонери уже не в силі активно включатись у активну роботу, у молодих стали інакші вартості на першому плані, мову краще вивчають англійську, бо вона потрібна для орієнтації у світі.

VIII з'їзд Союзу русинів-українців СР, який мав би відбутися в наступному році, якщо дозволить пандемічна ситуація, викликає різні думки про дальше його існування. Частіше ведуться розмови про потребу певних змін форм роботи, зацікавлення ширшої громади життям нашої національної меншини, потребу корисних дискусій і якісних заключень для рішення важливих справ. Покаже теж, як робити в наступних роках, щоб багатство, збережене завдяки любителям культурної спадщини нашого русько-українського народу, дійшло не лише до сьогоднішніх, але і наступних днів.

Ю. Бача в статті «Національні меншини – проблематика сучасності і небезпека на завтра» («Дружно вперед» ч. 6/93) написав:

«Сучасна Словацька Республіка повернула до сторіччями перевіреного способу і при його допомозі хоче підкопатися під самісінький корінь життя української національної меншини на Словаччині. Вона хоче провести остаточну ліквідацію тої НМ її же руками і для того єдину українську НМ – єдину у всіх відношеннях – за походженням, вірою, бесідою, історією, культурою – хоче розбити на дві національні меншини, між якими, мовляв, нічого спільного нема… і тим не тільки послабити і без того невеличкі сили тої НМ, але й поставити ті послаблені та поділені сили проти себе з метою, щоб вони знищили себе у взаємній боротьбі».

А колишній голова СРУСР Микола Гиряк у часописі «Дружно вперед» в репортажі з України, де він брав участь в делегації Союзу русинів-українців СР у святкуванні першої річниці незалежності України, крім іншого, написав: «Ведемо бесіду з людьми на вулиці, в готелі, в парках. І було тут домінантним одне слово: наші люди, ми свої, ми такі близькі. І справді, ми такі близькі, ми такі свої. Нам з ними дружити, **роду ж бо одного ми**».

Наша родина чомусь розпадається. Збережемо людей одного роду?

Єва ОЛЕАР.

Франтішек Борщ

29 листопада 2020 року помер педагог, довгорічний шкільний інспектор Франтішек Борщ. З його іменем тісно пов'язаний післявоєнний розвиток українського національного шкільництва.

Франтішек Борщ народився 24 серпня 1926 р. у русько-українському селі Жатківці Пряшівського округу. Народну школу закінчив в сусідньому селі Ґералтові (1932 – 1940). Навчався в церковній горожанській школі (1941 – 1945) та в Руській учительській семінарії в Пряшеві (1945 – 1949). Заочно закінчив Вищу педагогічну школу в Пряшеві і здобув кваліфікацію для 6 – 9 класів.

Вчителював у Кленовій (1949 – 1951), Пихнях (1952 – 1961) та в Снині – в Основній дев'ятирічній школі (вул Гвєздослава) (1961 – 1963). Його заслугою в школах активно діяли співацький і танцювальний гуртки, працювали драматичні колективи.

З 1963/1964 навчального року стає заступником директора ОДШ в Снині – Сидлиско, де працював до 1971 року, коли переселився до Пряшева-Солівару. Стає директором ОДШ в Тульчику (1971 – 1973). Згодом за рішенням шкільних властей його призначають окружним шкільним інспектором для основних шкіл з словацькою і українською мовами навчання. На цій посаді він працював понад 15 років і вийшов на пенсію 31.12. 1988 року. Вже як пенсіонер до 30.8.1989 р. був методистом Окружного педагогічного осередку в Пряшеві.

Франтішек Борщ активно працював у громадських організаціях, серед них в органах і організаціях КСУТу. В 1958 р. був нагороджений званням заслуженого вчителя, в 1984 р. – заслуженого працівника резорту шкільництва. За вклад у розвиток культури русинів-українців Словаччини Франтішек Борщ був нагороджений Похвальною грамотою СРУСР.

У 2009 році Франтішек Борщ видав книжку краєзнавчого характеру про рідне село Жатківці, яке разом із навколишніми русько-українськими селами Завадкою і Городиском сьогодні є складовою частиною Ґералтова. В книжці зібрані всі доступні відомості про село і його жителів від найдавніших часів до наших днів.

В особі Франтішка Борща українська громадськість втрачає зразкового вчителя, людину, віддану всім своїм життям народній справі.

Вічная йому пам'ять!

Похоронний обряд відбувся 8 грудня 2020 р. в Домі смутку в Пряшеві-Соліварі.

-мі-

Старий рік минає

Колядка стародавня

Старий рік минає,
Старий рік минає, Новий наступає,
Новий наступає!

Пане Господарю!
Пане Господарю, Великий Владарю,
Великий Владарю!

Дайте нам з полиці,
Дайте нам з полиці із медом пшениці,
Із медом пшениці!

І ще щось такого,
І ще щось такого до столу святого,
До столу святого!

Не дайте стояти,
Не дайте стояти, впускайте до хати,
Впускайте до хати!

Як маєте дівку,
Як маєте дівку, то шліть по горівку,
То шліть по горівку!

Як маєте сина,
Як маєте сина – дайте бочку вина,
Дайте бочку вина!

Старий рік минає!
Старий рік минає, Христос ся рождає,
Христос ся рождає!

Гумор

Юрко собі гварить: не п'ю, не курю, за женами не позерам, спати ходжу о 10, рано вставам о 6, єм послушный, спокійный, тихый... але кедь раз выйду з басы, так ся вшытко змінить...

* * *

– Слухайте, вуйку, кебы сьте могли полюбити раз красавицю Терку а два раз не барз шумну Марчу, котру бы сьте полюбили?

– Знате, Терка є Терка, але два раз є два раз...

Сторінки минулого (21)

БІЛОВЕЖА – BELOVEŽA (окр. Бардіїв)

Belawese (1355), Belowesa (1492), Bellowecscha (1736), Belovezsa (1808), угор. Bélavézse, Belovezsa.

Стат.: 1869 – 551 жит., 1881 – 518, з т. 465 руськ., 3 слов., 3 р.-кат., 1890 – 547, 1900 – 613, з т. 5 слов., 573 руськ., 7 р.-кат., 1910 – 573, з т. 4 слов., 539 руськ., 1921 – 550 жит., з т. 193 чсл., 299 руськ., 13 євр.; 490 гр.-кат., 2 р.-кат., 13 ізр.; 1930 – 538, з т. 47 слов., 475 російської нац., 5 р.-кат., 518 гр.-кат., 1940 – 620, 1948 – 804, 1950 – 719 жит., з т. 567 слов., 151 рос., 14 р.-кат., 795 гр.-кат., 1961 – 961, 1970 – 972, 1980 – 888, з т. 811 слов., 71 укр., 1991 – 256 буд. (32 незас.), 819 жит. з т. 105 рус., 6 укр., 707 слов., 1 чех.; 730 гр.-кат., 3 правосл., 53 р.-кат., 1 єв., 27 невст., 2001 – 802, з т. 703 слов., 82 русин., 15 укр., 70 р.-кат., 714 гр.-кат., 1 правосл., 2011 – 829 жит., з т. 614 слов., 1 ром., 198 русин., 4 укр., 3 чеськ., 9 невст., 87 р.-кат., 706 гр.-кат., 4 правосл., 17 єванг. авсбург. віросп., 1 єванг. метод., 4 без віросп., 10 невст., 2013 – 802 жит., 2017 – 793 жит.

Пл. хот. 1008 га.

Переказ про походження Біловежі говорить: «Даколи руски пришли з України та не знали, ци то не пришли од Білой Церкви. Бо там є Біла Церква, місто, та, може, ту зробили потим не Білу Церкву, а Білу Вежу, та з того є Біловежа село. Бо і наши люде пришли од Днєпра а од Полтавы, як Корятович ишол» (Записано 13.7.1977 р. в с. Цигелка Бардіївського округу від Миколи Дутки, 1896 р. н.). (Цит. за книгою Надії Вархол «Звідки і коли…» (Пряшів, 2009). Мотивом виникнення назви була біла вежа.

Село виникло на закупному праві ще до 1355, належало Маковицькому панству. У 1427 р. Біловежа мала 52 оподаткованих дворів. У тому ж році село спустошене польським військом, в 1492 р. тут були лише 3 господарства.

Якщо на прикладі Баєрова Пряшівського округу можна було простежити на протязі століття зміну релігійної приналежності з греко-католицької на повністю католицьку, на прикладі Біловежі можна прослідкувати зміну з православного віросповідання на повністю греко-католицьке. У 1600 р. у Біловежі було 10 селянських будинків, будинок шолтиса і православного священника. 1787 р. – 75 буд., 452 жит., 1828 р. – 75 буд., 585 жит. Лексикон сіл Угорщини 1773 року зачисляє Біловежу до змішаних словацько-руських сіл. У кінці XIX ст. працювала каменоломня. У міжвоєнний період багато селян емігрувало, частина займалась кошикарством, роздрібною торгівлею як джерелом додаткового прибутку та хліборобством. Значна частина селян їздила за роботою до Бардієва і Кошиць У пол. XIV ст. побудовано дерев'яний храм. Греко-католицька церква (до 1786 православна) Архістратига Михаїла побудована 1778 р., реконструйована 1898 р. та після 1945 р. Церковна метрика ведеться з 1753 р. У храмі є чаша з позолоченого срібла (1726) та дзвін (1765). В 1945 р. відкрита початкова школа, 1946 р. – дитячий садок. З 1955 р. діти їздять на навчання до Бардієва. У Біловежі кожного року організують районне свято пісні і танцю.

▲ *Церква св. Архістратига Михаїла, 1778 р.*

Список священників місцевої греко-католицької парафії: (1726) Михайло Петрик, ст., (1726 – 1759) Михайло Петрик, мол., (1733 – 1759) Іван Петрик, (1759 – 1804) Андрій Петрик, (1804 – 1813) Нестор Захаріаш, (1813 – 1816) Гіацинт Кегира, (1816 – 1823) Михайло Юриста, (1823 – 1834) Іван Петрик (*1792), (1834 – 1838) Олександр Духнович, (1838 – 1839) Йосиф Смолиґович, (1839 – 1848) Олександр Подгаєцький, (1848 – 1851) Антон Шереґеллі, (1851 – 1864) Олександр Павлович, (1864 – 1867) Іван Берецький, (1867 – 1874) Петро Карафанда, (1874 – 1892) Людовіт Торонський, (1892 – 1905) Андрій Коман, (1905 – 1906) Ґабріел Мартяк, (1906 – 1921) Миколай Турчані, (1921 – 1927) Миколай Бурик (*1894), (1927 – 1950) Стефан Подгаєцький (*1884), (1968 – 2006) Алфонз Боцко, (2006 – 2016) Василь Фецканич, (2016) Михайло Зорван, ст.

В Біловежі народився педагог, громадський діяч Андрій Баленчин (1934).

-мі-

Календар

1056 р. – народився староруський письменник і літописець Нестор (965). Помер після 1113 р.

1.1.1886 р. – народився у Меджилабірцях діяч робітничого руху Василь Цупер (135). Разом з М. Вацлавським у Меджилабірцях заснували читальню. Помер восени 1944 р.

3.1.1926 р. – народився у Вишньому Верлиху Свидницького округу громадський діяч, дипломат Іван Гуменик (95). Помер 17.10.2007 р.

5.1.1916 р. – народилася чеська перекладачка російської та української прози Гвоздєна Захова (105). Померла 22.3.1985 р.

5.1.1926 р. – засновано у Празі Українське товариство прихильників книги (95).

6.1.1596 р. – народився засновник козацької держави на теренах Центральної України – Війська Запорозького, гетьман Богдан Хмельницький (425). Помер 6.8.1657 р.

6.1.1991 р. – помер педагог, громадсько-культурний діяч Михайло Мороз (30). Народився 4.6.1908 р. у Вишніх Чабинах Меджилабірського округу.

7.1.1901 р. – народився український поет Василь Чумак (120). Помер 21.11.1919 р.

11.1.1916 р. – помер український письменник і громадський діяч Лесь Мартович (105). Народився 12.2.1871 р.

11.1.1986 р. – помер педагог, громадсько-політичний діяч Михайло Голенда (35). Народився 25.7.1918 р. в Меджилабірцях.

12.1.1746 р. – народився швейцарський педагог Йоган-Генріх Песталоцці (275). Помер 17.2.1827 р.

12.1.1856 р. – помер словацький будитель, політик, письменник і філософ Людовіт Штур (165). Народився 29.10.1815 р.

12.1.1876 р. – народився американський письменник Джек Лондон (145). Помер 22.11.1916 р.

13.1.1906 р. – помер російський вчений та винахідник електрозв'язку без проводів Олександр Попов (115). Народився 16.3.1859 р.

14.1.1931 р. – народився в Светлицях Меджилабірського округу колишній актор УНТ Іван Кошут-Матурканич (90).

14.1.1936 р. – народився у Вираві Меджилабірського округу український письменник Словаччини Василь Дацей (85).

15.1.1871 р. – народився український славіст і письменник Агатангел Кримський (150). Помер 25.1.1942 р.

16.1.1841 р. – помер церковний та культурний діяч Григорій Таркович (180). Народився 8.11.1754 р. (за іншими джерелами 21.11.1754 р.).

16.1.1901 р. – народився політичний діяч, публіцист, редактор газет «Працююча молодь» та «Карпатська правда» Олекса Борканюк (120). Закатований 3.10.1942 р. у Будапешті.

17.1.1921 р. – у Відні було засновано Український вільний університет (100).

18.1.1936 р. – народився український закарпатський поет Степан Жупанин (805. Помер 7.1.2005 р.

18.1.1956 р. – загинув при аварії літака театральний діяч, колишній директор УНТ в Пряшеві Варфоломій Баволяр (65). Народився 29.8.1914 р. в Маркушівцях Списьконовоеського округу.

18.1.1951 р. – народився в Довгуні Свидницького округу педагог, письменник Юліус Панько (70).

19.1.1921 р. – народився в Ґералтові Пряшівського округу педагог, культурно-освітній діяч Іван Лазорик (100). Помер 8.1.1995 р.

23.1.1876 р. – помер словацький письменник і драматург Йонаш Заборський (145). Народився 3.2.1812 р.

23.1.1891 р. – народився український поет Павло Тичина (130). Помер 16.9.1967 р.

23.1.1921 р. – помер український композитор, хоровий диригент Микола Леонтович (100). Народився 13.12.1877 р.

26.1.1791 р. – народився у Новоселиці (тепер Перечинський район Закарпатської області України) педагог, церковний діяч Іоанн Чургович (230). Помер 2.10.1862 р.

26.1. 1891 р. – народився російський письменник Ілля Еренбург (130). Помер 31.8.1967 р.

27.1.1741 р. – народився поет, церковний діяч Іван Пастелій (280). Помер 1799 р.

27.1.1756 р. – народився австрійський композитор Вольфганг Амадей Моцарт (265). Помер 5.12. 1791 р.

27.1.1826 р. – народився російський письменник Михайло Салтиков-Щедрін (195). Помер 12.5.1889 р.

27.1.1901 р. – помер італійський композитор Джузеппе Верді (120). Народився 10.10.1813 р.

27.1.1946 р. – народилася в Камйонці Старолюбовнянського округу педагог, культурно-освітній діяч Ганна Ванчик (75).

29.1.1901 р. – помер педагог, церковний та культурно-освітній діяч Михайло Котрадов (120). Народився 30.11.1831 р. в Торисках Левоцького округу.

30.1.1931 р. – народився в Борові Меджилабірського округу громадсько-політичний діяч Михайло Парада (90).

NOVE ŽYTŤA Vydáva Zväz Rusínov-Ukrajincov SR, IČO 00 177 725. Ročník 69. Šéfredaktor Miroslav Iljuk. Adresa redakcie: Janka Borodáča 5, 081 08 Prešov. Tel. 051/7733 707, e-mail: novezytta@nextra.sk. Náklad: 500 ks. Ročné predplatné 10,40 €. Štvrťročné predplatné 2,60 €. Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty, alebo e-mail: predplatne@slposta.sk. Objednávky do zahraničia vybavuje: Slovenská pošta, a.s.. Stredisko predplatného tlače. Uzbecká 4, P. O. Box 164, 820 14 Bratislava 214, e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk. Objednávky na predplatné do zahraničia prijíma: SLOVART G.T.G., spol. s r.o.. Krupinská 4, P. O.Box 152, 852 99 Bratislava, e-mail: info@slovart-gtg.sk. Počítačová sadzba NITECH s.r.o., Prešov, Tlačí Grafotlač, Prešov. Ev. číslo EV 3301/09. Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

KULT MINOR

НОВЕ ЖИТТЯ Видає Союз русинів-українців СР. Рік видання 69. Головний редактор Мирослав Ілюк. Адреса редакції та адміністрації: 081 08 Пряшів, Янка Бородача, 5. Телефон 051/7733 707, e-mail: novezytta@nextra.sk. Рукописи і фотографії повертаються на просьбу автора. Редакція залишає за собою право скорочувати статті. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди і не обов'язково збігаються з поглядами редакції.